

thần chủ, nhục bằng khinh bỏ sách này, trái lời dạy bảo của ta, tức là kẻ nghịch thù.

Vì sao vậy ? Giặc với ta là kẻ thù không đội trời chung, các người cứ điềm nhiên không biết rửa nhục, không lo trừ hung, không dạy quân sĩ, chẳng khác nào quay mũi giáo mà chịu đầu hàng, giơ tay không mà chịu thua giặc. Nếu vậy, rồi sau đây sau khi giặc đã dẹp yên muôn đời để thẹn, há còn mặt mũi nào đứng trong trời đất nữa ? Ta viết ra bài hịch này để các người biết bụng ta.

Bài hịch đó cũng là tuyên bố
Cho mọi người thấy rõ toàn dân
Chung lưng đoàn kết quây quần
Quyết tâm sắc đá đánh tan giặc ngoài

Có nhiều người trở thành danh tướng
Như Yết Kiêu , Dã Tượng , Khắc Chung
Đỗ Hành , Man trưởng một lòng
Tất Năng , Quang Khải cùng chung chiến hào

Trần Quang Khải cầm đầu chính phủ (1271)
Theo Thánh Tông đánh lũ Nguyên Mông
Một người học thức uyên thâm
Biết nhiều tiếng nói sắc dân ít người

Để lại đời tập thơ Lạc Đạo
Lời khẩu khí in dấu chiến công
Vì dân phục vụ hết lòng
Trông coi việc nước chần mòng việc riêng

Trần Khánh Dư nắm quyền thủy lộ
Dù không ưa vua cứ tin dùng
Phục kích đánh trận Vân Đồn
Bắt nguyên tướng giặc , thuyền lương khí tài

Bài đề tựa do tay Dư viết
Cho Vạn Kiếp tông bí truyền thư
Đó là binh pháp trận đồ
Của Trần Hưng Đạo soạn cho các nhà

Dư cũng nhà đầu cơ có hạng
Tính tình thì sống sượng tham lam
Đã cùng công chúa thông dâm
Đầu cơ tích trữ món hàng Ma Lô

Biết bao người anh hùng tử sĩ
Góp máu đào sá kể lưu danh
Sảng sảng xông trận hy sinh
Bọc thây da ngựa hiến mình vì dân

QUYỂN 8

TRẦN ANH TÔNG HOÀNG ĐẾ
(1293 - 1314)

Thái tử Thuyên lên ngôi hoàng đế (1293)
Vào tháng ba, Quý Tỵ cuối xuân
Hưng Long niên hiệu tân quân

Bắt ngay vào việc điều quân biên phòng

Giặc động binh ở vùng biên giới
Sứ Lương Tăng đã tới Thăng Long
Đem thư cùng chiếu sắc phong
Dụ rằng cho gọi Anh Tông sang châu

Vua ta giao Tử Kỳ đi sứ
Qua Trung Nguyên giữ mối bang giao
Nói rằng lấy cố bị đau
Nên không đi được sang châu vua Nguyên

Hốt Tất Liệt, tháng giêng tạ thế (1294)
Nên mưu đồ về việc xâm lăng
Phải đành bỏ cuộc giữa chừng
Tử Kỳ lại được Thành Tông trả về

Luật nhà Trần mỗi khi đánh bạc
Kẻ bất tuân bị phạt tới cùng
Có quan thượng phẩm Nguyễn Hưng
Bị vua đánh chết để răn mọi người

Quân Ai Lao thường hay quấy nhiễu
Đã bốn lần thanh tảo Man Di
Phạm Ngũ Lão : hai lần đi
Một lần Trương Hiến chết vì khi quân

Trương Hiến vốn tướng quân Mông Cổ
Đã đầu hàng , xin ở nước ta

Vua ban tước phẩm lụa là
Tuyển vào quân đội , điều ra biên phòng

Hiển tử trận được phong Minh Tự
Đưa cho vào thờ ở Thái Thường
Tỏ lòng với kẻ hiền lương
Ban cấp chu đáo khói hương từ đường

Xuống chiếu cho sĩ nhân được biết (1299)
Ôn luyện bài để kịp kỳ thi
Định ra mũ áo nhưng y
Cho quan văn võ phân chia tỏ tường (1300)

Lệnh vua ban soát tù các trại (1301)
Thả ngay ra kẻ tội hàm oan
Và cho thông báo rõ ràng
Về cách thi cử, biểu chương thế nào

Về phép thi khởi đầu Ám Tả
Kế đến là kinh nghĩa, kinh thi
Đề thơ, theo luật, phú ghi
Thứ ba : Chế chiếu , biểu quy thư đồ

Kỳ thứ tư là thi đối sách
Hỏi luận đề về bảy khoa riêng
Mạc Đĩnh Chi đậu trạng nguyên
Bùi Mộ bằng nhãn ghi danh từng người

Nguyễn Trung Ngạn đỗ ngay hoàng giáp(1304)

Đổ khoa này hơn khoảng ba trăm
 Đương thời gọi Ngạn thần đồng
 Cũng tay xuất chúng nắm chung bảng vàng

Rước về làng , vinh qui bái tổ
 Cho ba người ra cửa Long Môn
 Để cho dân chúng được dòm
 Những người giỏi nhất nước Nam bấy giờ

Nguyễn sĩ Cố làm thơ quốc ngữ
 Khởi đầu cho thơ phú sau này
 Là người có óc khôi hài
 Được vời vào giảng những bài Ngũ kinh

Còn người nữa nức danh kim cổ
 Là Đinh Chi tướng mạo khó xem
 Có lần đi sứ sang Nguyên
 Vì tài ứng đối vua Nguyên muốn dùng

Năm Kỷ Hợi Thượng Hoàng lên núi (1299)
 Chốn thiền môn một cõi am mây
 Pho kinh tràng hạt trên tay
 Đầu Đà khổ hạnh ngày ngày tịnh tâm

Núi Yên Tử, lan rừng mấy đóa
 Chim hót mừng bên Ngọa Vân Am
 Phù sinh ảo ảnh ngàn năm
 Phất phơ khóm trúc, thì thầm suối reo

Bỏ việc đời, men theo hành đạo
 Đất Chiêm Thành một đạo dừng chân (3001)
 Thượng Hoàng gặp gỡ Chế Mân
 Trong lòng muốn gả Huyền Trân cho chàng

Năm Bính Ngọ, vừa tròn tháng sáu
 Phái đoàn Chiêm làm lễ rước dâu
 Thốt voi, kiệu rước quân hầu
 Cung nhân, cờ quạt trước sau đàng hoàng

Vua Chế Mân dâng châu Ô Lý
 Làm lễ vật dẫn cưới Huyền Trân
 Nhữ Hải cử đến coi dân
 Đổi thành Thuận , Hóa thuộc phần đất ta

Chế Đa Đa là con công chúa
 Sai sứ thần báo tử về kinh
 Tháng năm vua của Chiêm Thành
 Trong cơn bạo bệnh thỉnh linh tử vong

Vua sai ông Đặng Vân cùng với
 Trần Khắc Chung qua tới nước Chiêm
 Lựa lời biện bạch đưa linh
 Để đem công chúa xuống thuyền hồi loan (1306)

Một mưu toan nhắm vào triều đại
 Rằng công chúa cùng với Khắc Chung
 Trên thuyền họ đã tư thông
 Lệnh đênh cả mấy tháng ròng trước khi...

Nếu tính kỷ chi li mới thấy
 Thì Huyền Trân lúc ấy mới sinh
 Thời gian hậu sản đang hành
 Đớn đau , bầm dập gập gềnh sóng xô ....

Vào mùa thu , Thượng hoàng thánh hóa (1308)
 Ngài đã băng ở Ngọa Vân Am
 Đem về táng ở Long Hưng
 Phải dùng đến khúc Long Ngâm dẫn đường

Mười năm sau Chế Mân tạ thế
 Huệ Võ Vương đánh chiếm Chiêm Thành
 Lao vào một cuộc viễn chinh
 Trên đường nam tiến quên tình thông gia

Đoàn nữ Hải vượt qua tới trước
 Dùng quỷ kế dụ bắt Chiêm Vương (1312)
 Đem về giam ở Gia Lâm
 Nam sau vương chết lễ tang trà tỳ (1313)

Dân Chiêm Thành trong khi chạy loạn
 Chế Đà A trốn đến Qua Oa
 Người thì mất mẹ chết cha
 Lạc luân Thế tử con bà Huyền Trân

Vua Anh Tông cầm cương trị nước
 Người thông minh mực thước nhân hòa
 Việc triều luôn duyệt xem qua

Truyền ngôi vào giữa tháng ba Giáp Dần (1314)

Thơ để lại "Thủy Vân tùy bút"
 Lúc băng hà sai đốt hết đi
 Đến khi long thể lâm nguy
 Nhà sư Phổ Huệ năn nỉ xin vua

Ngài gạt phăng vì sư nói đến
 Chuyện tử sinh ảnh hưởng tới ngài
 Sư chưa chết , tại sao hay ?
 Không nên nói đến chuyện này với ta

TRẦN MINH TÔNG (1314 - 1329)

Nổi nghiệp cha là thái tử Mạnh
 Đổi niên hiệu Đại Khánh năm đầu (1314)
 Triều đình sắp đặt trước sau
 Đề phòng hạn hán vua giao từng người (1315)

Với bề trên một đời tôn kính
 Đối kẻ dưới được tiếng nhân hòa
 Một người trung hậu lo xa
 Trong yên, ngoài phục quốc gia thái bình

Vua biết đem văn minh nối tiếp
 Làm rạng danh cơ nghiệp người xưa

Tiếng đồn vang thuở bấy giờ
Tiếc rằng không biết mưu người giết oan

Năm Mậu Ngọ Đại vương Quốc Chấn (1318)
Chỉ huy quân đi đánh Chiêm Thành
Túc hầu Tất Kiến hy sinh
Sau nhờ Ngũ Lão tung binh chặn đường

Phạm Ngũ Lão người làng Phù Ủng
Từng nổi danh đại tướng đánh Nguyên
Giúp vua bình định nước Chiêm
Một người phóng khoáng dụng binh như thần

Ông có làm bài thơ để lại :
Bốn câu thôi ; Khí khái trượng phu

Hoành sáo giang sơn cấp kỷ thu
Tam quân kỳ hổ khí thôn ngư
Nam nhi vị liễu công danh trái
Tu thính nhân gian thuyết Vũ hầu

Lời thơ vào cõi thiên thu
Như lời nhắn nhủ gửi cho những người

Thuật dùng người theo tài của họ
Đó là cách chỉ có đời Trần
Tùy theo trách nhiệm đảm đương
Mà giao chức vụ cho quan trong triều

Quan trong triều như là Phạm Mai
Đỗ thiên Hư , Phạm Ngộ , Đinh Chi
Nhữ Hải , Lê Quát , Lê Duy
Hán Siêu , Sư Mạnh và nhiều người hay

Trần Thì Kiến cũng tay tầm cỡ
Lê Cư Nhân , Nguyễn Dữ giúp vua
Xiển dương văn học bấy giờ
An sinh xã hội , hiến mưu giúp đời

Trần Khắc Chung một người khôn khéo
Lại về phe vu cáo giành ngôi
Nghe theo Văn Hiến để rồi
Tâu vua giết bậy, hại người trung quân

Trần Khắc Chung vốn giòng họ Đỗ
Vì có công được đổi họ Trần
Thăng quan tiến chức lên dần
Có công đem được Huyền Trân trở về

Bọn quan lại chia bè kết đảng
Chúng bắt đầu lũng đoạn nhà vua
Hán Siêu, Hải, Ngạn theo hùa
Khắc Chung, Văn Hiến mưu đồ việc riêng

Tướng Đại Niên là người Đại Việt

Năm Bính Dần lãnh việc đánh Chiêm (1326)
 Giao tranh cả mấy tháng liền
 Cuối cùng bại trận phải đành lui quân

Để công bằng sửa sang luật pháp
 Phạt nặng người cưỡng đoạt ruộng tư
 Với người giả mạo văn từ
 Chặt đứt ngón trái cho chừa thói gian

Đối với ruộng mà đang ngậm sữa
 Việc kiện thưa sẽ xử như sau
 Người cày được một nửa đầu
 Nửa phần còn lại ngày sau sẽ bàn (1323)

Vào mùa hạ tháng năm Tân Dậu (1321)
 Vụ lúa Chiêm , bắp đậu được mùa
 Năm sau cũng được bội thu
 Nhân dân an lạc ấm no thái bình

Đồng tiền kẽm ban hành trong nước
 Dùng bán buôn đổi chác trong dân
 Năm sau xuống chiếu lại rằng :
 Bỏ đồng tiền kẽm thay bằng tiền khoen

Một vụ án do tên Trần Phẫu
 Được dựng lên vu cáo Đại Vương
 Vương là em ruột Thượng Hoàng
 Định làm phản loạn mưu toan chiếm quyền

Năm Mậu Thìn đem ra xét xử
 Cả trăm người đều có liên can
 Đa số họ đã kêu oan
 Riêng phần Quốc Chấn biệt giam , giết liền

Quan nhà Nguyên tranh chấp biên giới
 Vua sai Bang Hiến tới Nam Kinh
 Lựa lời tranh biện phân minh
 Để cho hai nước tình hình bớt căng

TRẦN HIẾN TÔNG (1329 - 1341)

Năm Kỷ Ty (1329), Hiến Tông lên thế
 Thay cha mình hoàng đế Minh Tông
 Học rành nấy mực cầm cân
 Xiển dương đất nước cho dân , cho người

Vua lên ngôi mới vừa mười tuổi
 Và băng hà ở tuổi hăm ba
 Ngự châu việc nước có cha
 Điều hành chính sự nước nhà giúp con

Ở dưới đời Hiến Tông Hoàng đế
 Có mấy điều đáng kể như sau :
 Một là đi đánh Ai Lao
 Hai lần xung trận, và thua một lần (1334)

Chỉ huy quân, Nhữ Hải đốc tướng (1335)
 Bị phục binh hai hướng giáp công
 Tiết La, giặc ém bên sông
 Nhữ Hải bị nhử lọt vòng bao vây

Khi giao chiến Nhữ Hải chết đuối
 Đó nhằm năm Ất Hợi đầu thu(1335)
 Quân ta trận đó thua to
 Năm sau rút hết trở về kinh sư

Đổ thiên Hu xin theo đánh địch
 Lâm bệnh nặng bị chết giữa đường
 Thượng hoàng làm lấy tiếc thương
 Sắc cho dùng nhạc Thái Thường nghi tang(1335)

Cho lập kho dùng sàן chứa thóc (1337)
 Phòng đói nghèo chẩn cấp cho dân
 Lại sai xét xử việc quân
 Thái hồi những kẻ sâu dân , biếng làm (1337)

Trần Nhật Duật thọ gần bảy bảy(1330)
 Được tin dùng trái bốn đời vua
 Một người nổi tiếng giao du
 Với người ngoại quốc bấy giờ ít ai

Làm tể tướng vua sai tiếp khách
 Tiếng nước ngoài kiến trúc với nhau
 Ngũ cung, biển tấu đôi câu

Thi, thư, vũ nhạc dạy đào uốn tay
 Ông cũng người hiền tài đức hạnh
 Chưa bao giờ thấy đánh gia nô
 Lại đem đức hiếu nhân từ
 Trước răn kẻ dưới dạn dò quan binh

Trần Khánh Dư đã từng phó tướng
 Cũng lia đời vào khoảng cuối thu (1339)
 Là năm lịch đổi theo vua
 Lung linh khảo nghiệm định giờ chẳng sai

Vua khen Dư có tài trí lược
 Nhưng là người không có nhân tâm
 Dám cùng công chúa thông dâm(1282)
 Đầu cơ tích trữ, tham lam quá chừng (1287)

Ong từng nói : "Chim ưng là tướng
 Vịt là dân chả đáng bận tâm
 Nuôi vịt là để chim ăn
 Có gì lạ lạ mà bàn tới lui !"

Vua giận lắm tức ngay chức tước
 Đuổi về nhà làm đũa bán than
 Nhân lúc thuyền ngự đi ngang
 Vua thương cảnh ấy cho làm việc quân (1282)

TRẦN DỤ TÔNG (1341 - 1369)
 Vừa Tân Tý (1341) vua băng năm đó

Thượng Hoàng cho em nhỏ Hiến Tông
 Tên là Trần Hạo nối dòng
 Đổi ra niên hiệu Thiệu Phong năm đầu (1341)

Mẹ Hiến Từ, cha là Trần Mạnh
 Vua Dụ Tông bị bệnh liệt dương (1339)
 Loạn luân với chị trên giường (1351)
 Vì Trâu Canh đã dâng phương thuốc này

Cha bên cạnh chỉ bày việc nước
 Việc triều chính coi đợc êm xuôi
 Đến khi cha đã qua đời (1357)
 Trở mồi dâm loạn ăn chơi hết điều

Cũng năm đó Hán Siêu, Trung Ngạn
 Bộ Hình Thư biên soạn vừa xong
 Dâng vua cùng với sách phong
 HOÀNG TRIỆU ĐẠI ĐIỂN để dùng mai sau

Từ Nhâm Ngọ (1345) đến sau năm Dậu
 Những đổi thay ghi dấu thế này "
 Có năm hạn hán lâu ngày (1343)
 Có năm lụt lội vỡ đài sạt đê(1359)

Dân đói kém coi bề khốn đốn (1343, 1344 ,
 1345)

Tên Bảo Vy lấy trộm áo vua (1347)
 Giặc thì nổi dậy lu bù (1343)
 Năm nào cũng có mất mùa , hạn to

Vua xuống chiếu soát tù giảm tội
 Lập đồn điền đặt sở khuyến nông
 Duyệt quân, tảo giặc, an dân
 Đánh tan Ngô Bệ ở gần núi Yên (1345)

Những năm đó Trung Nguyên loạn lạc
 Giặc nổi lên trộm cướp nhiều nương
 Hữu Lượng đánh với Nguyên Chương
 Xung hùng xứng Bá xứng Vương bên Tàu

Đảo Vân Đồn thuyền vào cập bến
 Người bốn phương kéo đến bán buôn(1347)
 Bồ Đào rời lại Tiểu Nhân (1348)
 Tặng đồ Diêu Biển lại dâng lụa là (1349)

Nước Đại Oa cống chim trĩ đỏ (1349)
 Người Vân Đồn mò trộm ngọc trai
 Mùa xuân Đinh Dậu, tháng hai(1357)
 Thượng hoàng băng ở cung đài Bảo Nguyên

Trần Minh Tông nhường quyền hăm tám
 Hăm tám năm có lắm nhiều phong
 Cuối đời viết : Giới am Ngâm
 Xét mình trong cõi hồng trần : CÓ - KHÔNG

Nước Chiêm Thành cướp dân Dĩ Lý (1361)
 Vua nhà Minh sai sứ hiếu thông (1359)
 Rồi Trần Hữu Lượng xin quân (1360)

Mà vua thì vẫn bình chân như thường

Vua ra lệnh thân vương, công chúa (1362)

Dâng các trò tạp hí để xem

Trò nào hay quá thì đem

Dạy cho cung nữ lập riêng một đoàn

Tổ truyện tuồng là Lý Nguyên Cát (1362)

Người lập ra gánh hát đầu tiên

Diễn trò cho mọi người xem

Có đào, có kép áo xiêm đủ điều

Áo quần thêu, đánh đàn thổi sáo

Phần sơn tô, đội mào mang râu

Truyện xưa, tích cũ muôn màu

Tuồng Tây Vương Mẫu diễn lâu chẳng nhàm

Vua say mê, mãi ham tuồng cổ

Việc triều đình bỏ cả cho quan

Gọi người giàu có trong làng (1362)

vào cung đánh bạc, nhàn quan một lần

Lấy đất gần bên bờ Tô Lịch (1362)

Sai tư nô lên vĩa trồng hành

Trồng rau, trồng tỏi, trồng chanh

Lại làm thêm quạt vào thành bán chơi

Để có người vào nơi quán các

Thi học trò đối trát vài câu

Hỏi sang văn nghệ, cô đầu(1363)

Gọi người uống rượu bày trò mua vui

Lại đào hồ khai ngòi dẫn nước(1363)

Xếp đá thành một cỏi núi non

Thông, tre, cỏ lá, hoa thơm

Chim muông cá cảnh một hòn giả sơn

Sống buông thả ngày càng sa đọa

Đêm rong chơi có bữa quên về(1364)

Rượu đào chạm cốc tới khuya

Say mất ấn kiếm chỉ vì tắm sông

Trần Dụ Tông chơi bời trác táng

Chơi tới cùng vong mạng chẳng hay

Chơi mà đất lở trời say

Lại truyền ngôi để vào tay người ngoài

QUYỂN 9

DƯƠNG NHẬT LỄ (1369 - 1370)

Trước khi chết vua sai đi đón(1369)

Nhật Lễ về bất kể khuyên can

Lễ là con của Dương Khương

Mẹ là con hát đào nương diễn tuồng

Khi đào nương mang thai mấy tháng

Đại vương Dục lại muốn làm chồng

Dục là con trưởng Minh Tông
Hiến Từ không rõ nên tôn lên làm

Mới đăng quang giết ngay thái hậu(1369)
Cùng Nhật Hạch ước dẫu với nhau
Họ Dương sẽ đổi thay vào
Vương triều chuyển họ bắt đầu qua năm

Dương Nhật Lễ ô dâm tà đạo
Quan đại thần phải chịu chết oan
May thay nhờ có Ngô Lang(1370)
Họ cùng Vương Phủ thân vương họ Trần

TRẦN NGHỆ TÔNG (1370 - 1372)

Giết Nhật Lễ quần thần mừng rỡ
Trên điện vàng tiếp nối tiền nhân
Xưng danh vương hiệu Nghệ Tông(1370)
Cứ theo phép cũ để dùng trị dân

Mẹ Nghệ Tông : Minh Từ hoàng hậu
Cũng là người cô ruột Quý Ly
Cho nên gặp dịp mỗi khi
Vua ban chức tước cho Ly lên dần

Trần Nghệ Tông có công khôi phục

Dựng nghiệp nhà trong lúc ngã nghiêng
Sau ba năm chấn cầm quyền (1372)
Nhường ngôi cho Kính là em của mình

Nước Chiêm Thành sáu lần xâm lấn
(1361,62,65,66,68,71)
Phá thành trì vua chẳng quan tâm
Cung vua phút chốc tan tành
Quân Chiêm đánh úp, miếu đình tiêu vong

Quân giặc đến mặc lòng cướp bóc
Phá thành trì, giết chóc chẳng chừa
Hận thù tích lũy từ xưa
Bây giờ có dịp thừa cơ trả thù

Chúng vợ vét những đồ quý giá
Đập tan tành, phá cả miếu cung
Sổ sách thư tịch gom chung (1371)
Phó cho ngọn lửa cháy bùng thành tro

Lửa cháy thiêu cả nền văn hóa
Nhà Tàng Thư chốc đã tan hoang
Quân dân chưa kịp bàng hoàng
Giặc đà rút hết xuôi nam trở về

Kể từ đó mỗi khi tra cứu
Biết tìm đâu tài liệu mà tra
Rối ren nhiều chuyện sinh ra
Vì mất sổ gốc nên ta nhọc lòng

Vua sai người thi công sửa chữa
 Xây những gì bị cháy ra tro
 Cung thất tiết giảm cốt cho (1371)
 Giữ phần nghiêm chỉnh khi vua nghị bàn

Vua lại sai Lang Trung soạn chế
 Sách Quốc Triều Thống Chế, lễ nghi (1371)
 Ruộng vườn đo đạc tấc ni (1371)
 Tịch điền làm lại bởi vì cháy tan (1372)

Khi ngự triều vua ban chiếu chỉ
 Cho dân khai lý lịch của mình
 Bởi gì sổ bộ, Chiêm Thành
 Đốt mất tất cả tan tành hết trơn

Giặc Chiêm Thành thâm hơn Mông Cổ
 Đập thành trì, đốt bỏ sách chương
 Cháy tiêu Văn Khố cội nguồn
 Bao nhiêu di tích, vô phương phục hồi

Lê Quý Ly làm nơi Mật Viện (1371)
 Nên thường ngày diện kiến với vua
 Bao nhiêu công việc bấy giờ
 Trong triều ngoài nội phải nhờ tay Ly

Cha Quý Ly vua kêu bằng cậu (1371)
 Bà Minh Từ thân mẫu Nghệ Tông
 Huy Ninh em gái góa chồng
 Vua đem gả lại cho không Thượng hầu

TRẦN DUỆ TÔNG (1372 - 1377)

Nhường ngôi cao cho Hoàng thái tử
 Tên là Kính con thứ Minh Tông
 Long Khánh niên hiệu, Duệ Tông
 Một người kiệt xuất, anh hùng đời xưa

Vua Duệ Tông là người thấy được
 Họa Chiêm Thành lúc trước qua đây
 Hỏa thiêu tất cả đền đài
 Ván sách văn khố bỏ ngay vào lò

Với ý đồ vô cùng nham hiểm
 Cuộc chiến tranh hủy diệt văn minh
 Chận ngay kế hoạch cố tình
 Duệ Tông ra lệnh phải dành ưu tiên

Xuống chiếu truyền cho dân cả nước (1373)
 Rèn kiếm cung, dự trữ binh lương
 Phân chia đội ngũ rõ ràng
 Đặt ra quân hiệu tước hàm phân minh

Quan văn võ chia thành thứ bậc (1374)
 Chọn người tài hạng nhất trong dân (1374)
 Đều cho làm tướng coi quân
 Ngày đêm huấn luyện dần dần tinh thông

Vua bỏ lệ, trước không được tuyển
 Kẻ nghèo nàn hay phạm dân đen (1375)
 Từ đây chỉ kể người hiền

Không dành đãi ngộ cho riêng loại nào

Để chuẩn bị khai đao hỏi tội
Bởi tính tình tráo trở của Chiêm
Vua sai sửa soạn chiến thuyền
Khai thông đường xá lấy thêm người vào

Bổ sung vào quân nhân mạnh khỏe
Dạy tân binh để thế lớp già
Cho đắp đường đến Hà Hoa (1375)
Chọn ngày xuất phát tiến qua Chiêm Thành

Năm Bính Thìn vào đầu tháng chạp (1376)
Vua thân chinh quyết dẹp Nam Man
Quân : một trăm hai chục ngàn
Và nhiều chiến cụ quân lương lên đường

Động Ý Mang dừng quân hạ trại(1377)
Chế Bồng Nga sai tới trá hàng
Thưa rằng thành đã trống trơn
Xin vua kíp lấy để đừng lỡ cơ

Ý của vua " Dụng binh thần tốc"
Bèn cho quân đánh thốc càng nhanh
Để cho giặc khó điều binh
Đáng nhanh , đánh mạnh để thành công hơn

Ngựa Nê Thông hí vang giữa trận
Áo huyền bào thấp thoáng bóng vua

Thúc ngang lưng ngựa cướp cờ
Ào ào gió cuốn bụi mù cát bay

Quân qua khỏi lọt ngay vào trận
Chế Bồng Nga gài sắn từ lâu
Bốn bên giặc đánh thẳng vào
Chia cắt đội ngũ trước sau hai phần

Vua vung gươm tìm đường thoát hiểm
Mở vòng vây quyết chiến tới cùng
Nửa ngày đường máu mở xong
Vừa công vừa thủ trông chừng viện binh

Cánh hậu ứng, Tử Bình không đến
Để cho vua thế cạn đường cùng
Nạp Hoa vung mấy thước gươm
Mong cho Thánh Thượng an toàn tấm thân

May nhờ có tướng quân Đỗ Lễ
Đem tài ba bảo vệ cho người
Huyền Linh Hành Khiển vòng ngoài
Lấy khiên đỡ đạn lần hồi kết hơi

Đỗ Tử Bình một người trí trá
Trên lừa vua dưới đã lạm quyền
Đáng ra thì việc trước tiên
Là cho tốc chiến đánh liền mặt sau

Cánh hậu quân đánh vào kẻ địch

Chắc chắn là phá được phục binh
 Khốn thay tên Đỗ Tử Bình
 Mưu cầu sự sống riêng mình : rút êm

Lê Quý Ly nghe tin vua chết
 Cũng chuồn về, bỏ hết quân binh
 Nhân dân ở khắp kinh thành
 Nặng lời chưởi rửa dích danh lũ này

Duệ Tông chết nhưng ngài vẫn sống
 Nếu quần thần như thuở Nhân tông
 Quan quân nhất quyết một lòng
 Thì dù nguy khốn cũng không thế này..

TRẦN PHẾ ĐẾ (1377 - 1388)

Thái tử Hiến lên ngôi kế vị
 Xưng Giản Hoàng cai trị muôn dân
 Ở ngôi hơn được mười năm
 Bị quân gian ác mưu thâm hại người

Vừa lên ngôi ban ngay đại xá
 Xuống lệnh truyền cho cả thần dân
 Chính trang thuyền chiến binh quân
 Các nơi xung yếu phải tuần tra thêm

Trong mười năm cầm quyền trị nước

Việc triều đình cắt đặt các quan quân
 Thường do quyết định Nghệ Tông
 Và quan Phụ Chính kề gần bên vua

Nước Chiêm Thành bấy giờ hùng mạnh
 Cứ hàng năm tiến đánh quân ta
 Chúa Chiêm là Chế Bồng Nga
 Một người dũng lược trông xa thấy gần

Tập hợp dân bảo ban dạy dỗ
 Thay đổi dần thói cũ thời xưa
 Trở nên can đảm có thừa
 Hình thành mối họa nỗi lo vua Trần

Thành Thăng Long ba lần bị chiếm
 Có thật nhiều những chuyện xảy ra
 Quân Chiêm đốt hết cửa nhà
 Phá tan đền miếu chẳng tha mạng người

An Phủ Sứ họ Lê bị bắt
 Nếu muốn sống thì giặc bảo quỳ
 Lê Giốc chưởi , lũ man di
 -"Ta quan nước lớn sao quỳ trước bây"

Giặc nổi giận giết ngay Phủ Sứ
 Đốt kinh thành thiêu hủy văn thư
 Nghệ Tông quá sợ kẻ thù
 Tìm đường trốn đến Tiên Du lánh mình

Sợ Chiêm Thành đem tiền đi giấu

Chở tiền đồng vào núi chôn sâu
 Đem tiền giấu dưới Tháp Rùa
 Giấu luôn tượng đá các vua nhà Trần

Năm Canh Thân, Xương Phù thứ bốn (1380)
 Vào tháng hai ở chốn Nghệ An
 Quân Chiêm cướp của làm càn
 Vua sai Đại Sứ, Tử Bình tảo thanh

Quân Chiêm Thành xuất quân ra đánh
 Ngao quay thuyền hòong tránh tiến công
 Quý Ly nổi giận dùng dùng
 Chém đầu Ngao để rao cùng trong quân

Năm Quý Hợi (1383); xuất quân tiến đánh
 Lê Quý Ly thống lĩnh thủy binh
 Dong buồm hướng tới Chiêm Thành
 Nữa đường gặp bão nên đành quay lui

Vua Nhà Minh luôn đòi cống phẩm
 Khi đòi lương cho lính Lâm An
 Khi đòi sư sãi tặng nhân
 Lại đòi cây trái, lần lần đòi voi

Năm mươi voi cống cho lũ giặc
 Phải sai người đưa tới Vân Nam
 Muối mòng nước độc sơn lam
 Nhiều người mất mạng kêu than muốn về

Lê Quý Ly trở nghề thao túng
 Giữa triều đình ngầm chống lại vua
 Các quan lăm kẻ theo hùa
 Như Trần Nguyên Đán lại nhờ nuôi con

Đán giao con nhờ Ly nâng đỡ
 Chỉ cốt là tránh chỗ hiểm nguy
 Đán từng nói bóng Quý Ly
 Là loại quạ dữ khác gì sát tinh

Vua bàn mưu với riêng Thái Úy
 Chuyện lộng hành quá thể của Ly
 Vua bàn phải giết ngay đi
 Để lâu mang họa sau thì khó khăn

Ly nghe được định tâm tự tử
 Luận, Phương bàn xin thử Nghệ Tông
 May ra ngài cứu được ông
 Lựa lời nói khéo lấy lòng ông đi

Chuyện xảy ra như y lời Luận
 Trần Nghệ Tông ngu xuẩn bắt vua
 Các quan tướng sĩ bất ngờ
 Đem quân định cướp lấy vua đem về

Vua ngăn lại, truyền đi ra hết
 Viết hai chữ "giải giáp" trao cho
 Thượng hoàng bảo nhỏ với vua

Thái Dương phủ đệ bảo vua đi cùng

Vừa đến nơi dùng dây siết cổ

Rồi giáng xuống Lịch Đức mà thôi

Lập cho con út lên ngôi

Thuận Tông Hoàng Đế thay người để lên

TRẦN THUẬN TÔNG (1388 - 1398)

Trong mười năm nắm quyền cai trị

Năm năm đầu thì có Nghệ Tông

Quyền hành đã tóm thu dần

Vào tay Phụ Chính Đại Thần Quý Ly

Năm Kỷ Ty (1389), Quý Ly làm tướng

Đem binh đi chặn đánh Chiêm Thành

Quân Chiêm gài sẵn phục binh

Quý Ly thua chạy về thành Thăng Long

Binh bỏ lại như ong vỡ tổ

Giặc giết gần bảy chục tướng quân

Bao nhiêu còn lại chết dần

Ấy mà Ly cứ vững chân như thường

Qua năm sau Chiêm Vương lại dẫn

Trăm chiến thuyền lảng vảng ngoài xa

Trước thuyền vua Chế Bồng Nga

Đăm đăm quan sát quân ta trên bờ

Trần Khát Chân được nhờ chỉ điểm

Liên truyền quân súng chĩa vào nơi

Bồng Nga đang ở trên đài

Ngàn ngàn đạn nổ, giết người chết ngay

Quan Chiêm Thành vừa hay vua chết

Liên vội vàng rút hết lui sau

Bồng Nga bị cắt lấy đầu

Do tên Nguyên Diệu đã đầu vua Chiêm

Phạm Nhữ Lạc giết luôn Nguyên Diệu

Gởi về triều để báo lên vua

Rằng quân ta đã mới vừa

Đánh tan lũ giặc kẻ thù nhiều năm

La Ngại dẫn số quân còn lại

Đến sông Lô hỏa táng xác vua

Ngày đêm bọn đạo quanh co

Chiêm quốc nắng quá mịt mù ngàn năm

Nghệ Tông chết cuối năm Quý Dậu

Là một người hèn nhát u mê

Nghe hơi giặc, vội chuồn đi

Giết con, giết cháu chẳng hề động tâm

Lại là kẻ gieo mầm sụp đổ

Đưa nhà Trần đến chỗ suy vong

Việc triều chẳng chút bận tâm

Chỉ ưa tán tụng của quân nịnh thần